

ВІДГУК

опонента, доктора економічних наук, професора

Орехової Тетяни Вікторівни

на дисертаційну роботу Шевченко Ірини Олександрівни

«Парадигма розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках»,

**яка подана на здобуття наукового ступеню доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні
відносини**

Актуальність теми дослідження

Процес дигіталізації охоплює всі сфери діяльності людства та набуває загальнопланетарного глобального характеру. Електронна комерція, як породження цифрової економіки, стала сферою використання електронних та інформаційних технологій для сприяння традиційним бізнес-процесам у розподілі товарів і послуг, що привело до їх глибинних докорінних змін.

Трансформаційний вплив цифрової торгівлі на розвиток міжнародних економічних відносин визначає центральну роль міжнародного співробітництва в допомозі економікам, що розвиваються, скористатися можливостями та викликами цифрової торгівлі.

Сплеск глобального попиту на послуги цифрової торгівлі створює нові можливості для різних гравців глобального ринку, включаючи мікро-, малі, середні та великі підприємства, що надає йому ознак інклюзії. Саме ці аспекти підкреслюють актуальність теми дисертації Шевченко І. О. «Парадигма розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках».

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у докторській дисертації

Слід відзначити високий ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які були сформульовані у докторському дисертаційному дослідженні. Робота ґрунтується на ретельному аналізі існуючої методологічної бази дослідження проблеми. Робота побудована логічно, взаємопов'язано та структуровано. Окремо варто наголосити на визначенні гіпотез дослідження, які дозволили досягти визначеної мети докторської дисертації. Отримані результати дослідження чітко інтерпретовані, завдання корелюються зі змістом дисертації та з висновками, що відповідає методології дослідження та науковим стандартам. В роботі є систематизація опрацьованого матеріалу та поглиблення теми, вона відповідає вимогам щодо новизни та актуальності. Дисертанткою виконано обов'язкові умови, такі як публікація наукових статей, участь у конференціях міжнародного та всеукраїнського рівнів, та написання інших наукових матеріалів. Дисертаційна робота є розширеним дослідженням з новаторською ідеєю дисертанта. Цінність дослідження не обмежується експериментальною частиною дослідження, а також стосується наукового внеску у вирішення важливої науково-прикладної проблеми – обґрунтування теоретико-методологічних підходів системного дослідження парадигми розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках, який докторантка зробила в дисертаційній роботі.

Загалом, дисертаційна робота Шевченко І.О. «Парадигма розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках» представляє собою якісне наукове дослідження, що забезпечує внесок у розвиток теорії світового господарства та міжнародних економічних відносин.

Новизна наукових досліджень, висновків та рекомендацій, їх практичне значення

Систематизація етапів процесу еволюції глобалізації ринку, як результат переходу від світової до глобальної економіки (стор. 19), демонструє хронологію

подій, які слугували появі глобального ринку.

Розроблений концептуальний підхід до трансформації глобальної економіки з урахуванням розвитку глобальних ринків (стор.22-23), базується на парадигмі глобальної економіки, яка поєднує в собі фактори впливу на трансформації, що відбуваються у національних економіках, та враховує такі елементи системи, як сферу міжнародного виробництва, міжнародних рух чинників виробництва, світовий ринок та міжнародну торгівлю. В розробленому підході також враховано суб'єктність на глобальних ринках.

Уточнення поняття глобального ринку (стор. 25) як системи торговельно-економічних відносин між країнами, що складається з метою обміну економічними вигодами та підвищення ефективності виробництва, інвестиційної діяльності, формування нових споживчих благ шляхом об'єднання торговельної галузі в окремі кластери. Наведене визначення дозволяє більш повно дослідити природу категорії глобального ринку.

Авторське трактування поняття «цифрова торгівля» (стор. 53) розроблене на основі ґрунтовного аналізу попередніх наукових публікацій інших дослідників, літератури та вивчення категоріального базису дослідження цифрової торгівлі, що дали змогу розвинути поняття, яке відрізняється від існуючих фокусом на результат та перманентний формат.

Розроблений консолідований підхід до визначення парадигми розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках (стор. 66-68) базується на основних положеннях теорій, концепціях та комплексному аналізі теоретичного підґрунтя.

Розроблена теоретико-методична модель цифрової торгівлі на глобальних ринках базується на врахуванні передумов для виникнення бар'єрів розвитку цифрової торгівлі та взаємодії з такими тісно пов'язаними з торговельною політикою сферами, як інноваційна діяльність, ринкова інфраструктура, конкуренція, оподаткування, зовнішні ризики, захист споживачів, кваліфікація персоналу та управління базами даними (стор. 61-85).

Методичний інструментарій дослідження розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках ґрунтується на структурі гіпотез дослідження, а саме

основній гіпотезі – «Цифрова торгівля на глобальних ринках як механізм забезпечення розвитку цифрової економіки, що сприяє прискоренню глобалізаційних та інтеграційних процесів економіці України»; допоміжній гіпотезі дослідження 1 – «Щодо розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках у контексті її взаємозв'язку з державною цифровою політикою», допоміжній гіпотезі 2 – «Щодо інтелектуальних технологій у процесі здійснення цифрової торгівлі»; допоміжній гіпотезі 3 – «Щодо кумулятивного позитивного впливу рівня цифровізації на ВВП» (стор. 89-90).

Авторське трактування поняття «трейдинговий цифровий двійник» спрямоване на розвиток економічних досліджень, пов'язаних з цифровою діяльністю підприємств на глобальних ринках (стор. 99).

Побудований когнітивний підхід до застосування цифрових інструментів та технологій розвитку міжнародної торгівлі на глобальних ринках. Підхід враховує застосування трейдингових цифрових двійників та наскрізних цифрових технологій, а також охоплює обґрунтування концептуального каркасу логіко-лінгвістичного моделювання (стор. 96-102).

Запропонована типологізація трансформації цифрової торгівлі на глобальних ринках, що базується на аналізі найбільш затребуваних сектором цифрової торгівлі передових цифрових технологіях, дозволяє підвищувати ефективність та якість роботи, знижувати витрати, підвищувати конкурентоспроможність та розширювати можливості бізнесу (стор. 129-131).

Розроблений методологічний підхід до визначення рівня розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках, ґрунтується на використанні алгоритму побудови інтегрального індексу розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках, а саме через відбір економічних індикаторів та угруповання показників. Інтегральний індекс побудовано як лінійну комбінацію вибраних показників із різними вагами. Отримане автором угруповання країн за кластерами відповідно до їх рівню цифровізації та рівню розвитку цифрового суспільства також склали основу запропонованого дисертантом підходу (стор.145-157).

Розроблена концепція реконструкції та каталізації цифровізації України

(стор. 321) є важливим інструментом для вдосконалення механізмів процесу трансформації вітчизняної економіки . Стадії реконструкції та сфери каталізації побудовано через цифрові рішення, що мають на меті розвиток цифрового сектору України та цифрового потенціалу економіки.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях

Ознайомлення з основним змістом дисертаційної роботи дозволяє зробити висновок про те, що автор зумів досягнути поставленої мети та вирішити основні завдання дослідження. Обґрунтовані та викладені у роботі висновки є логічними, базуються на всебічному та об'єктивному аналізі досліджуваних явищ, проведеному з використанням відповідного методологічного інструментарію, застосуванням раціональних методологічних прийомів для формулювання авторських рекомендацій, проведенням аналізу статистичних даних, наукових праць вітчизняних і зарубіжних авторів, що загалом забезпечило високий ступінь обґрунтованості наукових положень дисертаційної роботи.

За результатами дисертаційної роботи опубліковано 51 наукову працю, в тому числі: 1 одноосібну монографію, 21 статтю – у наукових фахових виданнях України та 8 статей – у наукометричних базах «Scopus» та «Web of Science», а також 21 публікацію за матеріалами міжнародних науково-практичних конференцій. Загальний обсяг публікацій – 53,61 д. а., з яких автору особисто належить 45,09 д.а. Реферат дисертації логічно побудований, чітко відображає науковий внесок автора та відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України стосовно публікацій основного змісту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації

Зміст докторського дисертаційного дослідження Шевченко І.О. відповідає принципам академічної доброчесності. У дисертації не виявлено академічного

плагіату, фабрикації та фальсифікації, посилення на джерела наукової літератури та статистичної інформації зроблено з дотриманням встановлених норм законодавства про авторське право.

Зауваження та дискусійні положення дод змісту дисертаційної роботи

Попри високий рівень теоретико-методологічного обґрунтування та переконливість методичних і аналітичних положень дисертації Шевченко І.О., її змістовність та логіку викладення матеріалу, відзначаючи позитивні сторони роботи, необхідно відмітити, що деякі положення є дискусійними, а до окремих слід висловити ряд зауважень і рекомендацій, зокрема:

- у п. 1.1. авторка узагальнює детермінанти розвитку глобальних ринків, у зв'язку із чим авторкою визначається система глобального ринку з урахуванням впливу цифровізації. Не можна погодитися з авторським об'єднанням у категорії «форми глобального ринку» інститутів глобальних ринків (наприклад, фондові біржи), ТНК (суб'єктів глобальних ринків) та форми міжнародних економічних відносин (міжнародний обмін), відповідно традиційний перелік форм міжнародних економічних відносин автор трактує як методи глобальних ринків;

- у п.1.2 з метою розкриття категоріального базису дослідження розвитку цифрової торгівлі під впливом глобалізаційних змін, авторкою запропоновано дослідити питання глобальних проблем, які можуть забезпечити антикрихіть в цифровій економіці та вплинути на її розвиток. У зв'язку із цим авторка пропонує розуміти під глобальними проблемами «ті, значення та масштаб яких зростає з року в рік. Глобальні проблеми призводять до великих економічних та соціальних збитків» (стор. 40). Проте, надане визначення категорії «глобальні проблеми» виглядає дещо спрощеним та не чітко визначає таку ознаку, як масштаб впливу – «дані проблеми стосуються всієї планети і, можливо, всіх людей, які живуть на ній», комплексний характер проблем та необхідність застосування колективних зусиль урядів, міжнародних організацій та світової громадськості для їх вирішення – «комплекс проблем і ситуацій, які торкаються життєвих інтересів усіх народів світу та вимагають для свого розв'язання

колективних зусиль світової громадськості»;

- крім того, у п. 1.2 авторка у запропонованій структурній моделі економічного змісту глобальних проблем як складової економічного розвитку наводить дещо обмежений перелік існуючих глобальних проблем, незрозумілим є зв'язок блоку глобальних проблем із формуванням антикрихкості у цифровій економіці, логіка зв'язку глобальних фінансових криз з економічним розвитком та включення лише ЄС, USMCA, ASEAN з переліку міжнародних інтеграційних угруповань, що діють в світі, наряду з міжнародними організаціями, ТНК, ТНБ та неурядовими організаціями до блоку суб'єктів, які здійснюють вплив на блок глобальних проблем. Незрозумілим є також авторське бачення напряму цього впливу;

- відкритим залишається питання дотримання автором методологічного бачення використання терміну «багатонаціональні корпорації» (рис. 1.2) чи «ТНК» [транснаціональні корпорації] (стор. 21, 41 та далі за текстом). Слід зазначити, що ще на початку другої декади 2000-х років міжнародні організації, західні та вітчизняна наукові школи визнали, що при прийнятті терміну ТНК експертами ООН значну роль відіграли політичні та навіть ідеологічні міркування, а не сутнісні економічні критерії визначення фірм, які здійснюють міжнародне виробництво. В сучасній економічній літературі із проблем інтернаціоналізації капіталу зазвичай використовуються назви «фірма», «підприємство», які дозволяють уникнути непорозумінь юридичної ідентифікації цих інституцій, а назва багатонаціональне підприємство, в цьому розумінні, є більш гнучкою та широкою. Даного підходу у своїх аналітичних звітах, програмних та нормативних документах дотримуються СОТ, ЮНКТАД та Євростат тощо;

- потребує додаткових пояснень, чому у представленій на рисунку 1.15 авторській концепції розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках серед суб'єктів процесу автор наводить лише торговельних гравців. Незрозумілою є логіка автора щодо включення до структурних елементів цифрової торгівлі виробничих ланцюжків, фінансових операцій та потокового

передавання, та виокремлення з виробничого сектору металургійних компаній у блоці цифрових технологій;

- потребує додаткових пояснень логіка розрахунку вагових коефіцієнтів складових елементів інтегральних показників рівня розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках як коефіцієнтів парної кореляції;

- робота не позбавлена редакційних неточностей, зокрема на стор. 150 авторка пише, що у кластер «Проблемні» «увійшли країни з Африки, Азії, Північної Америки та Південної Європи», в той час, як у результатах кластерного аналізу, що зведені у таблиці 2.6, до кластеру «Проблемі» авторкою віднесено такі країни, як Єгипет, Пакистан, Уганда, Танзанія, Алжир, Кот д'Івуар, Бангладеш, Болівія, Камбоджа, Лаос, Нігерія, Камерун, Ефіопія.

Проте, зазначені зауваження не знижують високої якості та глибини дисертаційної роботи, яка вирішує важливу науково-прикладну проблему – обґрунтування теоретико-методологічних підходів системного дослідження парадигми розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках, що набуває ознак домінантної та формування на цій основі концептуальної моделі цифрової торгівлі для України.

Загальний висновок та відповідність дисертації встановленим вимогам

Загальний висновок дисертації Шевченко І.О. свідчить про те, що представлене дослідження є завершеним та самостійним внеском в економічну науку. Наукова новизна роботи полягає у системному вирішенні важливої науково-прикладної проблеми – обґрунтуванні теоретико-методологічних підходів до системного дослідження парадигми розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках, що набуває ознак домінантної та формування на цій основі концептуальної моделі цифрової торгівлі для України.

Дисертація відзначається високою обґрунтованістю, оскільки її результати покладені на фундаментальні теоретичні основи, враховуючи сучасні концепції, теорії та тенденції розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках. Докторська дисертація Ірини Олександрівни Шевченко відповідає вимогам паспорту

спеціальності та належним чином відображає питання, які є актуальними. Представлений реферат чітко висвітлює науковий внесок автора в розвиток світового господарства і міжнародних економічних відносин. Відповідність дисертації вимогам порядку присудження ступеню доктора наук підтверджується якісною підготовкою та обґрунтуванням отриманих результатів.

Таким чином, дисертаційна робота Ірини Олександрівни Шевченко на тему «Парадигма розвитку цифрової торгівлі на глобальних ринках» відповідає вимогам, передбаченим пунктами 7–9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 р. та вимогам наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а її автор, Шевченко Ірина Олександрівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Офіційний опонент,

**декан економічного факультету
Донецького національного університету
імені Василя Стуса,
професор кафедри міжнародних
економічних відносин, доктор економічних наук,
професор**

Тетяна ОРЕХОВА

